

KİTAP TAHLİLİ

TÜRKİYE'DE TOPRAK REFORMU SEMİNERİ (1 - 8 Haziran 1968)

Prof. Fehmi YAVUZ

Ankara Üniversitesi
Hukuk Fakültesi Yayınları : 244
Özel Hukuk Enstitüsü Yayınları : 7
210 sayfa.

Ülkemizin toprak reformu sorunu 27 Mayıs 1960'dan sonra hemen bütün yönleri ile tartışmaya açık tutulmuştur. Bu konuda 1962 ve 1964 yıllarında hazırlanan 2 kanun tasarısının T. C. Büyük Millet Meclisine kadar geldiğini biliyoruz. 1965'den sonra iktidar mensuplarının toprak reformu yerine tarım reformu değimini kullanma yoluna girdikleri ve bütün davranışlarını buna göre ayarlamaya yöneldiği de bilinen bir gerçektir.

İncelemesini yaptığımız kitapta toprak reformu, ülkemizin gereksinimleri, olanakları, ekonomik, mali, sosyal ve hukukî yönlerden titizlikle göz önünde bulundurularak ve objektifliğe gölge düşürmeden, derinliğine ve genişliğine ele alınmış ve tartışılmıştır. Seminerde başka ülkelerin denemelerine, Birleşmiş Milletler Örgütü'nün bu denemeleri değerlendiren yayınlarına ve Osmanlı döneminde çıkarılmış olan 1858 tarihli Arazi Kanununun, özellikle Miri Arazi rejimine sık sık değinilmiş, konuya türlü açılardan ışık tutulmuştur.

Seminerin açış ve kapanış konuşmalarını Enstitü Müdürü Prof. Halûk Tandođan, sunuş ve öteki kapanış konuşmasını, seminer başkanı Prof. Safa Reisođlu yapmıştır. 3 gün süren çalışmalarda sıra ile şu bildiriler yer almıştır.

- 1 — İktisadî Açıldan Toprak Reformu
Doç. Dr. Gürđan Çelebican
- 2 — Modern Mülkiyet Kavramı ve Toprak Reformu
Doç. Dr. Adnan Güriz

- 3 — Tapulama Kanunu ve Toprak Reformu Doç. Dr. Fikret Eren
- 4 — Toprak Reformunun Hukukî Yönü Doç. Dr. İlhan Öztrak

Tebliğ sahiplerinin dışında tartışmaya katılanların iş-güç ve adlarını, çokça söz alanlardan başlayarak veriyoruz :

Galip Esmer (Tapu ve Kadastro Genel Müdürü) —Kemal Gürsoy (Özel Hukuk Profesörü)— Yaşar Karayalçın (Ticaret Hukuku Profesörü) —Fikret Gündoğan (Senatör)— Bahri Savcı (Anayasa Hukuku Profesörü) —Bedri Gürsoy (Maliye Profesörü)— Fahri Köseoğlu (Tarım Bakanlığı Müşaviri)— Jale Akipek (Medenî Hukuk Profesörü) — Suat Aksoy (Ziraî Ekonomi Doçenti) — Asım Alp (Tarım Bakanlığı Tetkik ve İstişare Kurulu Üyesi) — Ahmet Salih Çelebi (Yargıtay Üyesi) — Sadi Kocaş (Senatör) — Enver Kurdoğlu (İller Bankası Danışma Kurulu Başkanı) — Turan Şahin (Muğla Millet vekili) —

Seminer yöneticileri de yerine göre gerekli açıklamaları yapmışlardır.

Üç gün süren seminer çalışmalarında üzerinde önemle durulan ve yoğun tartışma yapılan konuları şöyle sıralayabiliriz :

- Toprak ve Tarım Reformu Ayır Ayır Şeyler midir?
- Toprak, Sahibine Ekonomik Çıkarların Dışında, Sosyal ve Hatta Siyasal Alanlarda da Bazı Güçler Sağlamakta mıdır?
- Toprak Reformuna Başlamak İçin Bütün Yurtta Kadastronun Tamamlanması Gerekli midir?
- Miri Arazi Hakkındaki Hükümler Yürürlükte midir?
- Tapulama Kanunu Toprak Reformunu Güçleştiriyor mu?
- Anayasanın 38 nci Maddesine Göre Ödenecek Kamulaştırma Bedeli?

Toprak ve Tarım Reformu Ayır Ayır Şeyler midir?

Toprak Reformunun amaçları, Birleşmiş Milletlerin bu konuda yayınladığı raporlara da dayanılarak şöyle açıklanmıştır :

«Toprak reformu, insanların toprak üzerindeki haklar ve borçlarında, özellikle toprak mülkiyenin toplum üyeleri arasındaki dağılımında değişiklik yapılmasını öngörür. Bu yüzden, özellikle tarıma büyük ölçüde dayanan ekonomilerde toprak reformu servet ve gelirin, toplumsal itibarın ve siyasal gücün toplum üyeleri arasında yeniden dağılımına yol açan sonuçlar yaratır, ve böylelikle toplumsal yapıda temelli değişiklikler meydana getirir».

Bu niteliği ve amacı yüzünden, toprak reformunun direnmelerle karşılandığı, «toprakla doğrudan doğruya iktisadî menfaatları olmayanların bile siyasal ve iktisadî düzenin değişeceği kuşkusu ile toprak reformuna karşı çıktıkları» belirtilmiştir.

Ayrıca seminerde söz alan bazı üyeler, toprak reformunun yalnız belli tavanın üstündeki toprakları dağıtmakla, yetinmeyip topraksız çiftçilere, rasyönel işletmelerin kurulmasına elverişli topraklar sağlamak yanında, çok sayıda parçalara ayrılmış toprakların toplulaştırılmasına, çiftçilikle uğraşmayanların ekilebilir topraklara sahip olmasını önlemeye yöneldiğini, miras ve satış yollarıyla gereksiz ufalanmaları önlemeyi içine aldığı, özellikle toprağa yeni kavuşanlara kredi, araç ve gereç sağlanmasına yer verildiğini, yarıcılığın, kiracılığın düzenlenmesini kapsadığını belirtmişlerdir.

Tarım Reformu ise, tarımsal verimin yükseltilmesi amacına yönelmiş bulunmaktadır. Burada önemli olan, sulama, gübreleme, üstün nitelikte tohum kullanmak, öteki teknik araç ve gereçlerden faydalanmak yollarıyla bol ürün elde etmektir. Tarım reformunu savunanlar, toprak reformu yapan ülkelerde, tarımda üretimin düştüğünü de ileri sürmüşlerdir.

Seminer boyunca, toprak reformunun gizli işsizliği hangi ölçülerde azaltacağı, bu alanda kullanılacak finansman gücünün sanayiye yönlendirilmesi ile milli ekonomi açısından daha önemli sonuçların alınıp alınmayacağı konularında da türlü görüşler ileri sürülmüştür.

Toprak, Sahibine Ekonomik Çıkarların Dışında, Sosyal ve Hatta Siyasal Alanlarda da Bazı Güçler Sağlamakta mıdır?

Toprak sahiplerinin sanıldığı gibi güçlü olmadıklarını söyleyenler ve vergisini ödediği halde toprağına giremeyen kişilerin bulunduğunu, özellikle Doğu Anadolu'da gösteriş heveslisi kişilerin gerçeğe aykırı olarak şu köy benim, bu köy benim diye övündüklerini

örnek olarak verenler olmuşsa da, Birleşmiş Milletler Yayınlarından da faydalanılarak toprak sahiplerinin, özellikle geri kalmış ülkelerde, kişiler üzerinde hâkimiyet denilebilecek ölçülere varan bir kontrol düzeni geliştirdiğini türlü tartışmacılar ortaya koymuşlardır. Bazı örnekler verelim :

«Toprak mülkiyetinde, Türkiye'nin bugünkü şartları içinde ortakçının veya toprak işçisinin hiçbir teminatı yoktur. Ne sendikası, ne toplu sözleşmesi vardır.»

«Mülkiyet esas itibariyle ŞEY üzerinde hâkimiyet olmakla beraber hukuk düzeni, mülkiyet sahibine kişiler üzerinde bir nevi hâkimiyeti farkında olmadan sağlamıştır... Doğu'da bir toprak ağası şu partiye oy veriniz dediği zaman insanlar sıra sıra o partiye oy verebilmektedir.»

«Bazı yerlerde büyük toprak sahibi ihtilâfları çözmekte, hâkim vazifesini görmektedir. Yani Devletle vatandaş, büyük toprak sahibinin hâkimiyeti yüzünden, karşı karşıya gelememektedir... Kamu hizmetlerini, kamuya ait görevleri ,sorumsuz kişiler devlet adına ifa edemezler... mülkiyet tabii bir hak olmaktan çıkmıştır, sosyal bir haktır. Batı toplumu, toprak reformu yapmaz, müteşebbisi sınırlar, müteşebbise devamlı mükellefiyetler yükler, bu bir tahdittir. Türkiye gibi az gelişmiş ülkelerde, mülkiyet hakkının kötüye kullanılmasını önlemek için konulan tahdit, toprak reformu yapmak ve bu sayede toprak dağılımında adaleti sağlamaktır.»

Toprak Reformuna Başlamak İçin Bütün Yurtta Kadastronun Tamamlanması Gerekli midir?

Bu konu tartışılırken pek çok rakam ve oran verilmiştir. Bunlar arasında birbirini tutmayanlar da vardır. Sonucu değiştirmeyeceği için biz bunları ayıklama yoluna gitmedik. Yalnız gerçek, 350.000 kilometre kare olan tüm tarım arazisinden 75.000 Km. karesinin (% 21.4) kadastronunun yapılmış olmasıdır. Geri kalan tarım topraklarının kadastronunun tamamlanması için 100 yıl beklemek gerektiğini söyleyenler olmuş ve bunun 17 yılda tamamlanabileceği görüşü de savunulmuştur.

Toprak reformu açısından önemli olan en azından 20 yıl gibi uzun sürelerin geçmesini beklemek, ya da bir ucundan işe girerek adım adım ilerlemektir.

Tartışmalar böyle bir beklemenin gerekli olmadığı sonucuna götürmüştür. Ancak kadastryu toprak reformunun ön koşulu olarak kabullenmek de gerekmektedir. Böyle bir sonuca varılınca, Türk toplumunun bütünleşmesi, bölgeler arasındaki aşırı dengesizliklerin yumuşatılması, sosyal, ekonomik, kültürel, hatta siyasi bakımlardan en kısa zamanda el atılması gerekli olan Doğu ve Güney Doğudan toprak reformuna başlamanın gerektiği, seminerde savunulmuştur. Böylece, orta çağdan kalma, yozlaşmış bir feodal düzen kalıntısından kurtularak, Anayasanın öngördüğü hukuk devleti, sosyal adalet, fırsat eşitliği ilkelerinin gerçekleşmesi ve bu alandaki sürekliliğin sağlanması için gerekli adımlar atılmış olacaktır.

Miri Arazi Hakkındaki Hükümler Yürürlükte midir?

Bu tartışma, Medenî Kanun ve onu yürürlüğe koyan 610 sayılı kanun çevresinde yoğunlaşmıştır. Bilindiği gibi miri arazinin çıplak mülkiyeti devletindir ve ancak faydalanma hakkının başkasına geçmesi söz konusu olabilir. Bu tez ispatlanırsa zilyetlik bir hak sağlamayacak ve devlet çıplak mülkiyetini üzerinde tuttuğu taşınmaz mallardan faydalanarak toprak reformunu daha kolay gerçekleştirme olanağına kavuşacaktır.

Türlü kanunlara, yargıtay kararlarına dayanılarak yapılan tartışmalar, Arazi Kanununun söz konusu hükümlerinin yürürlükte olmadığı sonucuna götürmüştür. Öte yandan Osmanlı İmparatorluğunun çöküş yıllarında Arazi Kanununun tümü ile yozlaştırıldığı, savaşların, göçlerin, tapu işlerini ve arazi rejimini içinden çıkılmaz bir duruma getirdiği gerçeği de ortaya konmuştur. Bütün bu nedenlerle, ideal hak duygusundan çok uzaklaşmak pahasına da olsa, olup bitenlere hukukî nitelik kazandırmak gerektiği görüşü egemenlik kazanmıştır.

Tapulama Kanunu Toprak Reformunu Güçleştiriyor mu?

Tarım topraklarının % 60 nın bugün de tapuda kayıtlı olmadığı ve bazı tapu kayıtlarının güvenilir olmaktan çıkması gerçeği karşısında, türlü tapulama kanunları ile, zilyetliğin hukukileştirilmesi yoluna gidilmiştir. Bu alandaki son çabaların ürünü olan 509 sayılı Tapulama Kanununu önce Cumhurbaşkanı veto etmiş, sonra da Anayasa Mahkemesi iptal etmiştir. (Kasım 1964). Daha sonra çıkarılan, yürürlükteki 766 sayılı Tapulama Kanununun geniş yankılar uyandıran ve seminerde de tartışılan 33 ncü maddesinde :

«Tapuda kayıtlı olmayan ve beher parçanın yüz ölçümü 100 dönüme kadar olan (100 dönüm dahil) gayrimenkul, nizasız ve fasılasız en az 20 seneden beri malik sıfatıyla zilyetliği belgelerle veya bilirkişi veyahut şahit beyanları ile tevsik olunan zilyedi adına tesbit olunur»:

Denilmekte ve 100 dönümlük öteki parçalar hakkında da aynı işlemin uygulanacağı belirtilmektedir.

Tartışmaya katılanlar özellikle 100 dönümü çok bulmuşlar ve zilyetliği tevsik için kanunda gösterilen belgelere takılmışlardır. (Bu belgeler maddenin sonunda 9 kalemde sıralanmıştır).

Bundan önceki kanunlarda daha ağır koşullara yer veriliyor, örneğin 20 dönüme kadar olan topraklar için bu imkân sağlanıyor ve 10 yıl ve daha öncesine giden arazi vergisi makbuzları aranıyor.

Tartışmalar sırasında, büyük toprakların hemen hepsinin tapuda kayıtlı olduğunu, yeni kanunla daha çok küçük toprak sahiplerinin korunmak istendiğini ve bu nedenle toprak reformunu güçleştirmek değil, kolaylaştırmak amacı güdüldüğünü söyleyenler olmuştur. Karşı tezi savunanlar ise, büyük toprak sahiplerinin de türlü kaçamaklarla bu hükümden faydalanacağını özellikle listesi verilen belgelerden bazılarının bir ispat aracı olamayacağını belirtmişler, vergi makbuzu aranmamasını büyük bir eksik olarak görmüşlerdir.

Anayasanın 38 nci Maddesine Göre Ödenecek Kamulaştırma Bedeli?

Özel mülkiyette bulunan taşınmaz malların, «gerçek karşılığını peşin ödemek şartıyla» kamulaştırılabileceği Anayasanın 38 nci maddesi ile kabul edilmiştir. *Gerçek karşılık* değimi seminer süresince en çok üzerinde durulan ve tartışılan konuların başında gelmektedir. Bilindiği gibi bütün ülkelerde kamulaştırma yapılmakta ve bir bedel ödemek söz konusu olmaktadır. Sosyalist ülkeler kamulaştırmalarını yaparken ya hiç bir bedel ödememişler, ya da sembolik bedeller ödemek yolunu tutmuşlardır. Batı Demokrasilerinde ve benzeri hukuk düzenine sahip ülkelerde ise kamulaştırma için ödenen bedelleri iki büyük kümede toplamak kabildir.

- Raiç bedel (subjektif yöntem)
- Kanuni bedel (objektif yöntem)

Birinci yol tutulursa kamulaştırılacak her taşınmaz malın piyasa bedeli belli usullerle saptanır; kanunî bedel yönteminde ise,

kamulaştırmayı düzenleyen kanunda belirtilen ölçülere göre bedel saptanır. Örneğin arazi vergisine matrah olan değer şu kadar katı denir.

Anayasa'da sözü edilen gerçek karşılık değerinin yorumlanması sırasında seminer üyeleri ikiye bölünmüşler ve rayiç bedel, ya da kanunî bedel ödeme olanakları aynı güçle savunulmuştur.

Rayiç bedel ödenmesini gerekli bulanlar, özellikle Anayasa Mahkemesinin 4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanununun 21 nci maddesini yürürlükten kaldıran bir kararına dayanıyorlar. Yürürlükten kalkan 21 nci maddede Çiftçiyi Topraklandırmak amacıyla yapılacak kamulaştırmalarda 1944 yılındaki arazi vergisine matrah olan değer 4 katının ödenmesi öngörülmüştü.

Kanunî bedel ödenebileceği görüşünde olanlar ise, nazari açıklamalar yapmakla, başka ülkelerden örnekler vermekle yetinmemişler, taşınmaz malların değerinin, kamunun yaptığı türlü görevlerle durmadan arttığını, bu artışta mal sahiplerinin çoğunlukla hiç bir katkısının bulunmadığını; birçok yerlerde, alış-veriş olmaması yüzünden, rayiç bedeli saptamanın güçlüğü; muvazaalı alış-verişlerle ve kötü niyetle şişirilmiş değerlerin ortaya çıkabileceğini... söylemişlerdir.

Yabancı ülkelerden verilen örnekler arasında, bağımsızlığına kavuştuğu zaman kabul edilen Hindistan Anayasasında rayiç bedelden söz edildiği halde 1951 ve 1955 yıllarında yapılan Anayasa değişikliği ile kanunî bedel ölçüsüne dönüldüğü sık sık tekrarlanmış ve «hiç bir devlet değer paha ödemek suretiyle toprak reformu yapmamıştır, yapamamıştır», «tam karşılık vermek suretiyle toprak reformu yapan memleket yoktur» sözleriyle başka ulusların bu alandaki davranışları özetlenmiştir.

SONUÇ

Yetkili ve sorumlu kişiler son günlerde (Nisan 1969) hazırlıkları tamamlanmış olan bir tarım reformu kanunu tasarısının Bakanlar Kurulunda görüşülmekte olduğunu söylüyorlar. Böyle bir tasarı kamu oyuna sunulmuş değildir. Yıllardanberi ulusal ve uluslararası ölçüde tartışılan, işlenen toprak reformunun karşısında olanların tarım reformunu İkinci Beş Yıllık Plâna sokabilmeleri kendi açılarından, bu alandaki büyük başarıları olarak gösterilebilir. Ancak ortaya bir kanun tasarısının çıkarılmamış olması, varsa

tartışmaya açık tutulmaması, kendilerinin de yeterince tezlerine güvenmediklerini gösteriyor.

Konu bu açıdan ele alınınca, seminerde tartışılmamış olan baskı grupları arasındaki dengesizliğe değinmek zorunluğu ortaya çıkıyor. Kendi çıkarları için, baskı grubu olmanın verdiği bütün olanaklara başvuranlar, geniş çiftçi kitlesinin, özellikle topraksız, ya da yeterince toprağı olmayanların, hiç bir güvenliğe sahip olmayan yarıcılarının, kiracıların, marabacıların, yozlaşmış bir derebeylik düzeni içinde, ağaların, büyük toprak sahiplerinin kontroluna ve sömürüsüne terkedilmiş olanların, örgütleşip bir baskı grubu niteliği kazanmasını hoş görmemelerini ve böyle bir sonucu engellemek için her çareye başvurmalarını, yine kendi açılarından doğal görmek gerekir.

Durumu topraksız çiftçi açısından ele alan seminer başkanı ise Devletin bu konuyu sürüncemede bırakmaması gerektiğini şu sözlerle belirtmiştir :

«Eğer vatandaş, iktisadî istikbalini, yani yaşama imkânını tehlikede görürse, Devlet gücü hukuk düzenini hâkim kılmakta kifayetsiz kalacaktır. Bunu açıkça belirtmekte fayda vardır. Açıkça meseleleri ortaya koymadığımız müddetçe, bir gün gelir realite bizi karşısına alır ve o gün geç kalmış oluruz. Geç kalmamak istiyorsak, toprakların fiilen işgal edilmesi, Jandarma ile vatandaşın oradan çıkarılamaması realitesini iyice kavramak, hukuk düzenini bu realitenin paraleline getirmek mecburiyetindeyiz.»

Seminerde, arazi vergisinin, tarım kazançlarından alınan gelir vergisinin yetersizliği üzerinde de durulmuş, bazı konuşmacılar, yıllardan beri çok düşük vergi ödeyen büyük toprak sahiplerine, kamulaştırma sırasında, kanunî değer, örneğin vergi değerine uygulanacak kat sayıları ölçüsünün kabul edilmesiyle bir çeşit takasın sağlanacağı tezini de savunmuşlardır.

Biz bunlara, seminerde değinilmeyen salmayı da eklemek istiyoruz. Bilindiği gibi köy idarelerinin aldığı salmanın tavanı 30 yıldan beri 20 TL. nin üstüne çıkarılamamıştır. Bazı yerlerde bütün mükelleflerden (salmanın mükellefi hanedir) zengin, fakir ayırımı yapılmadan 20 TL. alınmaktadır. Bu durum bir yandan adalet duygularını yıkmakta, öte yandan gelirin artmasını, köy idarelerine verilen görevlerin yapılmasını engellemektedir.

İngiliz Maliye Uzmanı Kaldor'a göre ülkemizde tarım kazançlarından bir milyar TL. ye yakın gelir vergisi alınabilecektir. Gerçekte ise yıllardan beri bu kaynaktan sağlanan yıllık gelir ortalaması 30 milyon TL. yi geçememiştir. İl Özel idarelerine bırakılmış olan arazi vergisi ise bütün ülkede 100 milyonun üstünde bir gelir sağlamamaktadır. Bu durumda Türkiye'de topraktan ve onun sağladığı kazançtan ne mahallî idareler ve ne de merkezî idare için vergi alınmadığı sonucuna kolaylıkla ulaşabiliriz.

İster toprak reformunun finansmanı, isterse öteki kamu giderlerinin finansmanı için olsun, bu alanın henüz dokunulmamış ve yeterince işlenmemiş bir ihtiyat olarak beklediği gerçeği karşısında, seminer boyunca yer yer arazi vergisine değinilmiş ve yapılacak yeni bir genel tahririn mal sahiplerinin beyanına dayanması görüşü de savunulmuştur. Böyle bir yola gidilirse toprağının değerini düşük gösterenler belki az vergi ödeyerek kazançlı çıkacak, buna karşılık bir kamulaştırma söz konusu olduğunda, ödeme bu değer üzerinden yapılacağından, zarara uğrayacaklardır. Arazisinin bedelini yüksek gösterenler ise bir süre fazla vergi ödeseler bile, kamulaştırmada kârlı çıkacaklardır. Bütün bu görüşleri değerlendirirken, Anayasanın koyduğu *gerçek karşılık* ödeme zorunluğunu unutmamak gerekir. Öte yandan paranın satınalma gücü her yıl belli oranlarda düşen bir ülkede mal sahiplerinin bildirisine dayanan değerlerin de eskiyeceği ayrı bir gerçektir.

Seminerde sık sık değinilen bir konunun, toprağın bir üretim aracı olmak dışında, sahibine sağladığı öteki sosyal ve siyasal güçler ve özel statü olduğunu yukarıda belirttik. Bu arada toprağın en güvenilir bir yatırım alanı olduğuna da konuşmacılar ve tartışmacılar dikkati çekmişlerdir. Özellikle güven unsuruna, bu alandaki vergilerin çok düşük olmasını da eklemek isteriz. Tarımsal toprakların vereceği ürün, getireceği kira ve rant bir yana bırakılsa bile, vergi ağırlığı duymadan yıllarca bir toprağa sahip olabilme olanağının yaratılması yüzünden, biriktirilen paralar, çoğunlukla sanayie ve ticarete değil, taşınmaz mallara akmaktadır. Bunun öteki anlamı ise, başta şehirlerdeki arsalar olmak üzere, tarım arazisine, tüm taşınmaz mallara karşı olan talebin artması ve bunun sonucu olarak fiyatların durmadan ve hızla yükselmesidir. Bunlara hızlı nüfus artışı ile şehirleşmeyi de eklemek gerekir.

Özet olarak toplumumuzun bir kısır döngü, ya da dar boğaz içinde bunalıp kaldığını söylemek isteriz. Toprağın sağladığı türlü çıkarları ellerinden kaçırmak istemeyenler, başta toprak reformu olmak üzere, bu konu ile ilgili bütün alanlarda ağırlığını duyurmak-

ta, örneğin arazi vergisi genel tahririnin yapılmasını geçiktirmekte, köy kanunu tasarılarında salmanın yer almamasını, tarım kazançlarından alınan gelir vergisinin yılda ortalama 30 milyon TL. gibi gü-lünç rakamlarda kalmasını sağlamaktadırlar. Bütün bunların üstün-de geri kalmış ülke olmaktan kurtulmak, ekonomik bünyeyi güçlen-dirmek anlamına gelen sanayileşme de, sınırlı olan tasarrufların ta-şınmaz mallara kayması yüzünden, gerçekleşmemektedir.

İncelemesini yaptığımız, **Türkiye'de Toprak Reformu Semineri** başlıklı kitapta ağırlık hukukî sorunlara verilmiş olmakla beraber konuya bütün yönleriyle değinilmiş ve toprak reformunun bizim gibi geri kalmış ülkelerin kalkınmasında, tarıma dayanan ekonomi-lerinin sanayie yönelmesinde taşıdığı önem, art düşüncelere yer ve-rilmeden ortaya konmuştur.